

Analýza územní diference nezměstnanosti a jejích toků v ČR

(Trh práce – jeho rozdíly a vývoj po roce 2000)

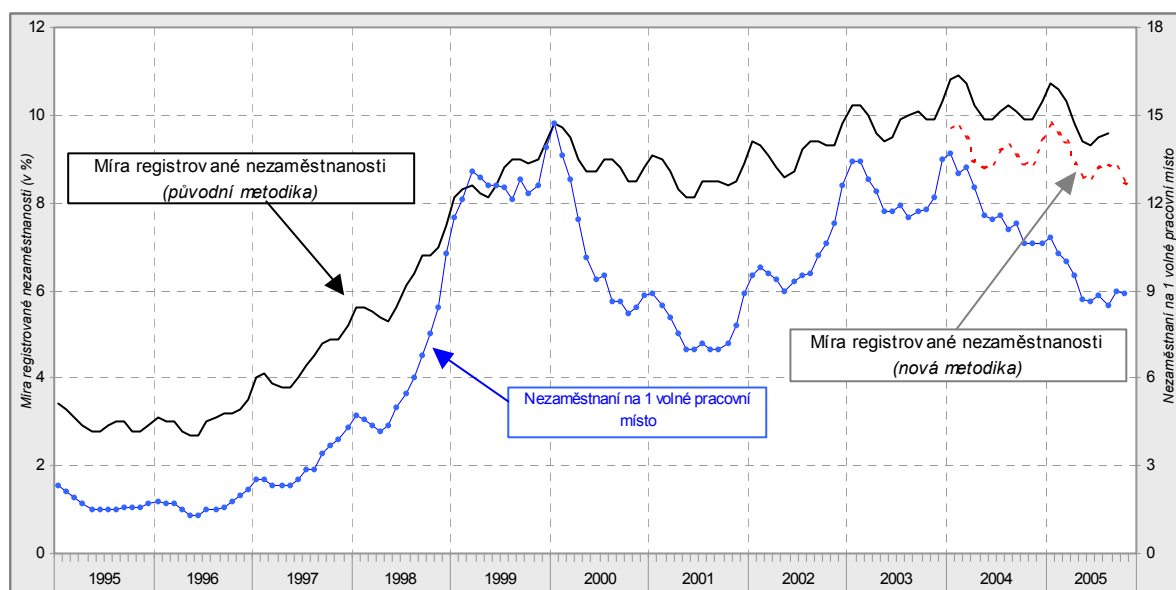
Pro komplexnější pohled na časový a prostorový vývoj trhu práce je jedním z východisek podrobný rozbor vývoje a struktury nezměstnanosti. Stejně důležitý je i rozbor vývoje a struktury nabízených volných pracovních míst.

Výstižnou charakteristikou nezměstnanosti je ukazatel „míra nezměstnanosti“ jako podíl počtu nezměstnaných a celkového počtu pracovních sil. Ukazatel „obecná míra nezměstnanosti“ je získán z výsledků výběrového šetření pracovních sil (VŠPS). Šetřené osoby jsou uváděny podle místa jejich pobytu a čitatele i jmenovatele jsou definovány ve shodě s doporučeními ILO (Mezinárodní organizace práce).

Poněkud odlišně je stanoven obsah čitatele i jmenovatele v ukazateli „míra registrované nezměstnanosti“, kde čitatele vychází z dat úřadů práce a jmenovatele tvoří data z VŠPS i úřadů práce (ÚP). Podle stávající definice je čitatelem počet přesně evidovaných registrovaných – dosažitelných nezměstnaných uchazečů o zaměstnání, občanů ČR a občanů EU (EHP) vedených úřady práce podle bydliště uchazeče ke konci sledovaného měsíce. Jmenovatel (pracovní síla) je počet zaměstnaných v národním hospodářství s jediným nebo hlavním zaměstnáním podle výsledků VŠPS (klouzávy průměr posledních 4 čtvrtletí) + počet pracujících cizinců ze třetích zemí s platným povolením k zaměstnávání + zaměstnaných občanů EU registrovaných ÚP (klouzávy průměr posledních 12 měsíců) a cizinců s platným živnostenským oprávněním (klouzávy průměr za poslední 2 pololetí) + přesná evidence registrovaných – dosažitelných nezměstnaných uchazečů o zaměstnání, občanů ČR a občanů EU (EHP) vedená úřady práce podle bydliště uchazeče (klouzávy průměr posledních 12 měsíců). Tato evidence platí od druhého pololetí 2004. Tato metodická změna oproti dřívější definici hovoří jen o dosažitelných nezměstnaných uchazečích o zaměstnání a zahrnuje pracující cizince. Změna definice výrazným způsobem přispěla k přiblížení k všeobecně i v zahraničí používané metodice ILO. Míra registrované nezměstnanosti podle nyní platné metodiky je v našich podmínkách ve srovnání s dřívější metodikou menší asi o 0,8 procentního bodu (0,6 až 1,1 % bodu ve druhém pololetí roku 2004).

Prostorové členění použité pro další rozbor vychází z územně správního členění ČR platného od roku 2000, tzn. že se porovnávalo 14 existujících krajů (NUTS 3) v časovém úseku 5 let od vzniku krajů do konce roku 2004 (v některých případech až do října 2005).

Graf č.1: Vývoj míry registrované nezměstnanosti a disproporcí trhu práce v ČR v uplynulých 10 letech

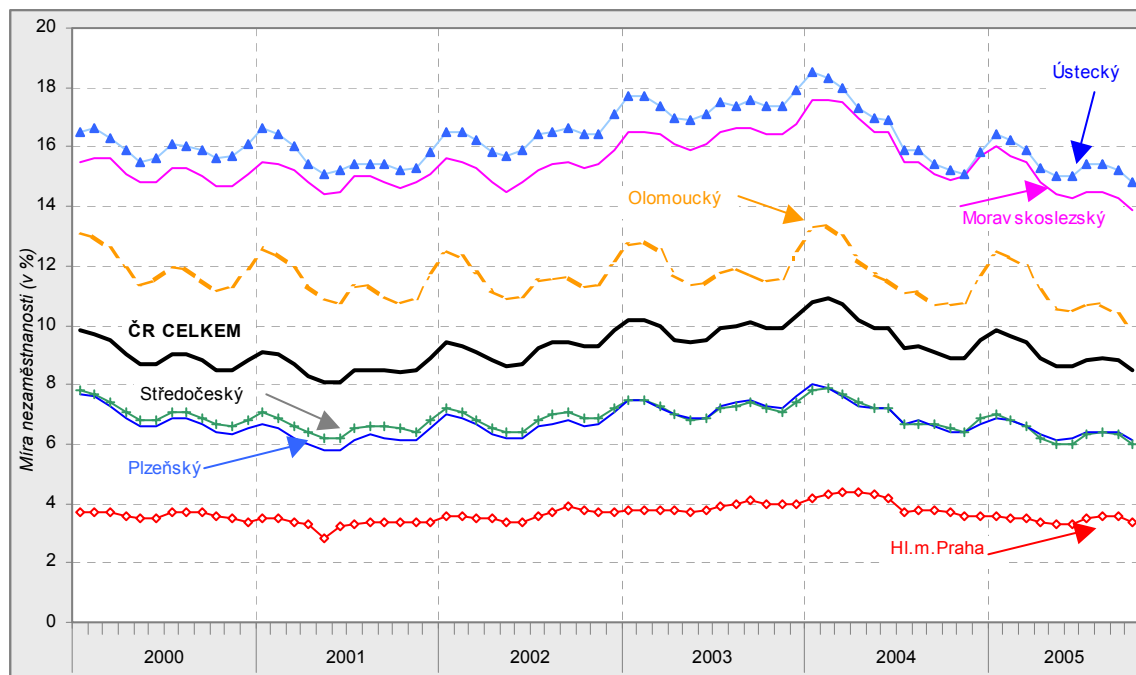
Zdroj dat: MPSV

Zajímavý pohled na vývoj míry registrované nezaměstnanosti a disproporce trhu práce charakterizované počtem uchazečů o zaměstnání na 1 volné pracovní místo v časovém sledu posledních 10 let poskytuje **graf č.1**, kde je patrných několik fází.

Do pololetí roku 1996 míra registrované nezaměstnanosti příliš nekolísala a byla na úrovni okolo 3 % a podobně i počet uchazečů na 1 pracovní místo se příliš nevzdaloval od hodnoty 2 uchazeči. Největší změny proběhly pak v následující fázi – do konce roku 1999. Po očištění od sezónních vlivů míra registrované nezaměstnanosti za 3,5 roku vzrostla téměř 5krát do úrovně těsně pod 10 % a disproporce trhu práce se za tu dobu zvětšily téměř 10krát na absolutní maximum téměř 15 uchazečů o práci na počátku roku 2000 s tím, že k nejprudšímu progresivnímu nárůstu mocinného charakteru došlo do 1. kvartálu 1999. Průběh míry registrované nezaměstnanosti v dalších letech je možné charakterizovat lehkým poklesem z 9,5 % na počátku roku 2000 k relativnímu místnímu minimu asi 8 % v pololetí roku 2001. Od té doby je pozorovatelný téměř lineární růst až do konce prvního kvartálu 2004. U míry registrované nezaměstnanosti jsou v celém průběhu dobře patrné sezónní výkyvy s lokálními maximy vždy v prvním kvartálu každého roku a podružným lokálním maximem na počátku třetího kvartálu. Podobně také ve všech letech se ukazuje u vývoje počtu uchazečů na jedno volné pracovní místo místní relativní maximum sezónního charakteru vždy v prvním kvartále. V tomto případě je průběh vývoje od vývoje míry nezaměstnanosti mírně odlišný – z maxima na počátku roku 2000 klesá asi na poloviční hodnotu ve 2. a 3. kvartále roku 2001 a následně stoupá na relativní maximum počátkem roku 2003. Stejně vysoké relativní maximum je pak na počátku roku 2004.

Graf č.2 ukazuje vývoj míry registrované nezaměstnanosti ve vybraných krajích. Vyjma průběhu vývoje v Hlavním městě Praze s minimálními výchyly jsou průběhy u ostatních 13 krajů vesměs podobné výše popsanému průběhu vývoje v celé ČR. Vzájemně se liší podle velikostí – nejnižších hodnot dosahuje vývoj v Hlavním městě Praze, následovaným Jihočeským krajem, nejvyšší hodnoty nabývá trvale průběh vývoje v Ústeckém kraji, o málo nižší jsou hodnoty průběhu v Moravskoslezském kraji.

Graf č.2: Míra nezaměstnanosti v krajích v jednotlivých měsících v období 2000-2005
(tři nejhorší a tři nejlepší ve srovnání s ČR)

Zdroj dat: MPSV

Komentář ke grafu č.2:

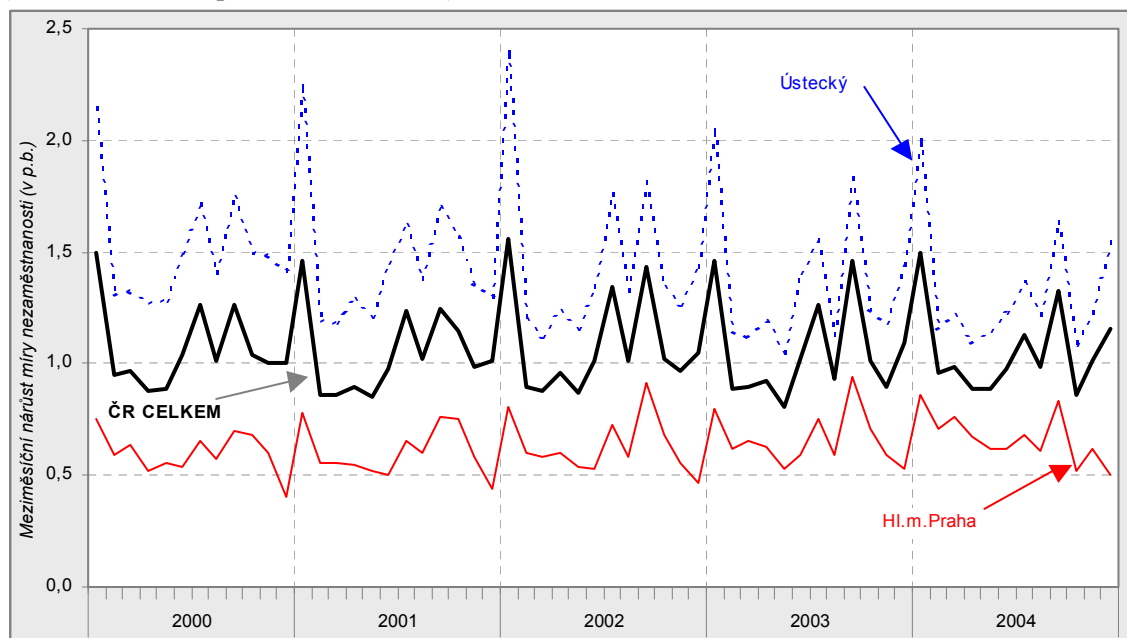
U všech krajů je pozorovatelné:

- Cyklicky se opakující sezónní výkyvy s maximem vždy na počátku roku a menším sekundárním maximem po prázdninách.
- Téměř rovnoměrný růst od roku 1996 do roku 2000.
- Od pololetí 2001 pozvolný růst až do 1. čtvrtletí 2004, následovaný poklesem až do současné doby, vyšší tempo poklesu je u krajů s vysoce nadprůměrnou mírou nezaměstnanosti. Konvergence časových řad měr nezaměstnanosti mezi kraji není příliš patrná. Náznaky konvergence existují snad v posledních 2 letech u krajů Jihočeského a Středočeského a snad i u krajů Ústeckého a Moravskoslezského.

Další méně patrnou odlišností jsou trendy pozvolného růstu v posledních letech (přibližně do 1. čtvrtletí 2004). Minimální tempo růstu je v Hlavním městě Praze s odstupem následované Olomouckým krajem, majícím ovšem podstatně větší výchytky sezónního charakteru. Největší růst byl zaznamenán v kraji Ústeckém a Karlovarském a ve všech krajích moravských mimo Olomouckého.

Průběh nezaměstnanosti je možné popisovat také jako tok nezaměstnanosti. Za přítok lze považovat počet nově zaregistrovaných uchazečů o zaměstnání, odtoky se pak rozumí počet nezaměstnaných, o které se v daném časovém úseku zmenšil celkový počet registrovaných nezaměstnaných, ať již proto, že se je podařilo umístit do zaměstnání, nebo proto, že byli vyřazeni pro nesoučinnost s úřady práce či byli vyřazeni z nejrůznějších jiných důvodů (migrace atp.).*) S cílem umožnit srovnatelnost mezi kraji s různými počty pracovních sil byly absolutní počty nezaměstnaných nahrazeny přírůstkem resp. úbytkem míry registrované nezaměstnanosti v procentních bodech v daném regionu a časovém úseku. V **grafu č.3** jsou znázorněny přírůstky nezaměstnanosti vlivem nově přihlášených uchazečů o zaměstnání u krajů s extrémními hodnotami (Hlavní město Praha nejnižší a Ústecký kraj nejvyšší) a průběh v celé ČR jako referenční základna.

Graf č.3: Nárůst nezaměstnanosti vlivem nově hlášených uchazečů o zaměstnání
(měsíční nárůst, v procentních bodech)

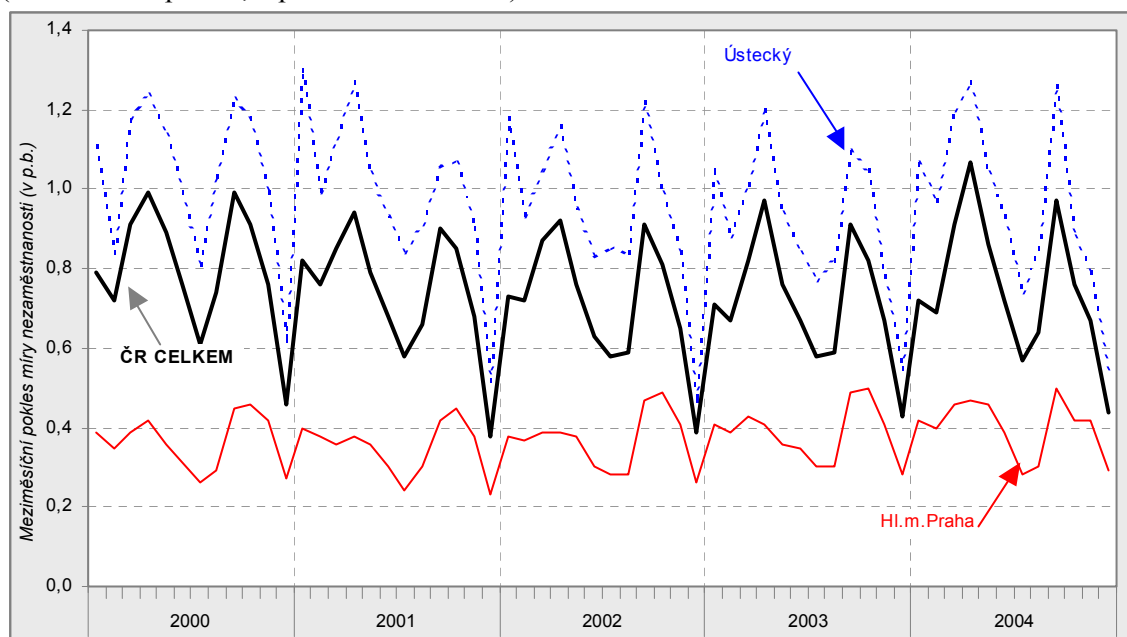
Zdroj dat: MPSV

*) Za uchazeče o zaměstnání se pokládají jen dosažitelní uchazeči o zaměstnání – tj. ti kteří mohou bezprostředně nastoupit do zaměstnání při nabídce vhodného pracovního místa, tj. evidovaní nezaměstnaní nemající žádnou objektivní překážku pro přijetí zaměstnání, jako je vazba, výkon trestu, pracovní neschopnost, rekvalifikace, krátkodobé zaměstnání nebo pobírání hmotné pomoci v mateřství či při mateřské dovolené.

Za posledních pět let jsou dobře pozorovatelné pravidelně se opakující sezónní výchyly. Vždy v lednu je největší nárůst nových uchazečů o zaměstnání, druhé maximum je v září a třetí podružné maximum je v červenci. Nejmenší přírůstek uchazečů je v únoru až v květnu. Z hlediska nezaměstnaných i národního hospodářství je nejdůležitější úbytek nezaměstnanosti vlivem umístění uchazečů o zaměstnání do pracovního procesu. Tento odtok z toku nezaměstnanosti je u krajů s extrémními hodnotami a v celé ČR zachycen v **grafu č.4**. I zde jsou dobře vidět odchylky sezónního charakteru, fázově přibližně o měsíc předcházející přítok nezaměstnanosti.

Graf č.4: Pokles míry nezaměstnanosti vlivem umístění uchazečů o zaměstnání do pracovního procesu

(meziměsíční pokles, v procentních bodech)

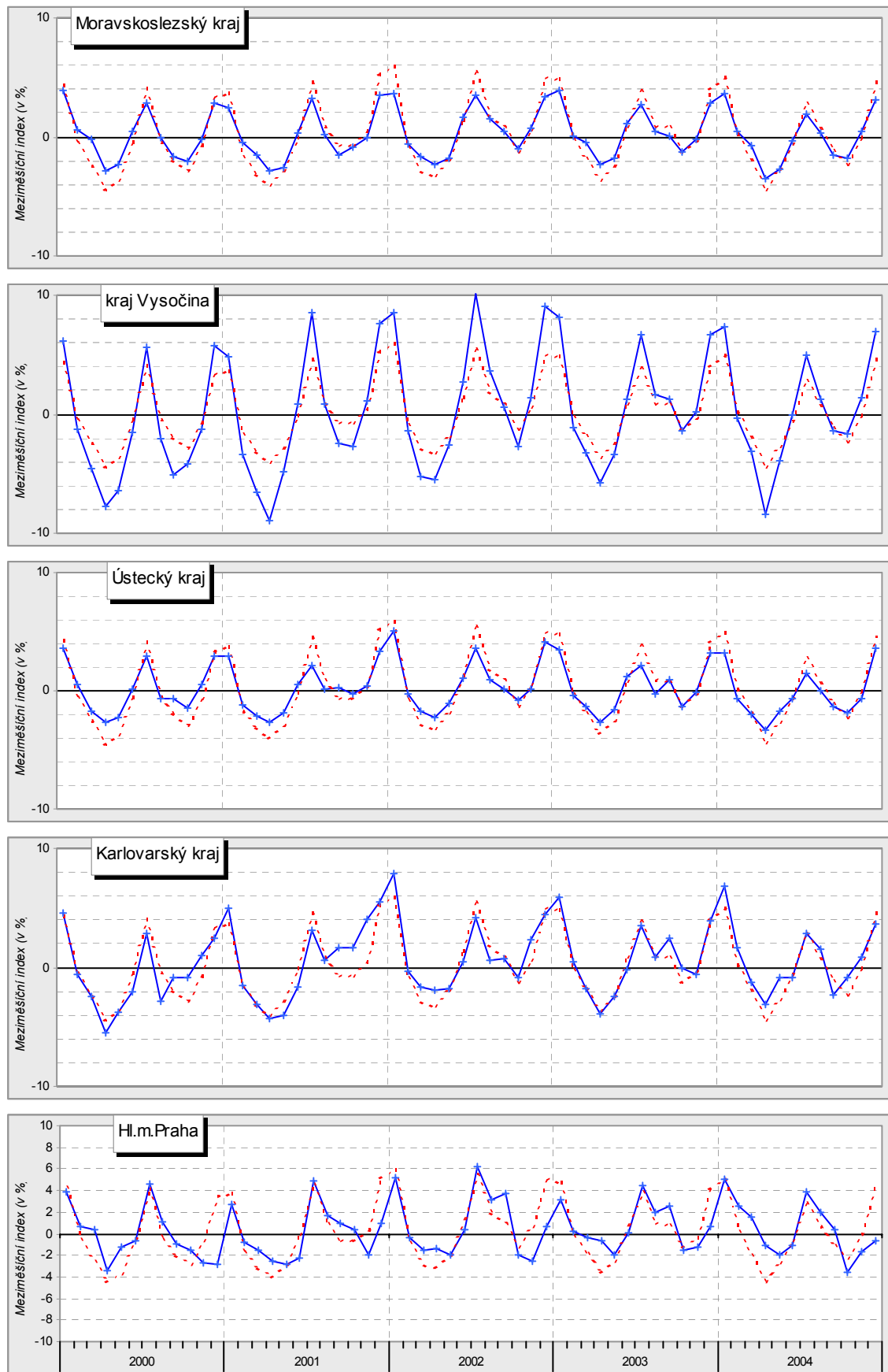

Zdroj dat: MPSV

Nejmenší úbytek nezaměstnanosti z titulu umístění uchazečů o práci je vždy v prosinci, druhý nejnižší počet umístěných je vždy v červenci a ve většině případů je třetí nejnižší počet umístěných v srpnu. Nejvíce umístěných uchazečů je v dubnu a v září. Důvody pro takovou sezónnost jsou celkem logické – souvisí s nejčastějšími termíny ukončení pracovních poměrů sjednaných na dobu určitou i s výpověďmi z pracovního poměru na dobu neurčitou (ke konci roku či pololetí, nástupy do zaměstnání většinou od počátku roku, u absolventů škol a pracovníků ve školství od počátku školního roku, potřeba sezónních pracovníků v zemědělství, cestovním ruchu, z části i ve stavebnictví od konce druhého kvartálu do září atd.).

Sezónní vlivy vynikají obzvláště ve znázornění bilance toku nezaměstnanosti jako přírůstku neumístěných uchazečů o zaměstnání. Pro **graf č.5** byly kraje vybrány podle variačního rozsahu přírůstku a úbytků neumístěných uchazečů o zaměstnání. Největší variační rozsahy se nachází u krajů Vysočina, Karlovarského a Pardubického, pořadí krajů pak končí krajem Hl. m. Praha, Ústeckým a Moravskoslezským.

Graf č.5.: Meziměsíční přírůstek neumístěných uchazečů o zaměstnání v letech 2000-2004 (v %)

Zdroj dat: MPSV

Pozn.: čárkovanou čarou jsou uvedeny hodnoty za ČR

Komentář ke grafu č.5:

- Každý kraj má svůj charakteristický časový průběh bilance, který se každoročně opakuje s malými odchylkami.
- Hl. m. Praha se liší od ostatních krajů tím, že primární maximum přírůstku neumístěných nastává až v lednu, kdežto u ostatních krajů je rozloženo do dvou měsíců – prosince a ledna následujícího roku.
- U všech krajů lze nalézt v období března až květen, resp. únor až červen pozitivní vývoj nezaměstnanosti – počet neumístěných uchazečů o zaměstnání se jasně snižuje.
- Nejstálenejší tok nezaměstnanosti na nízké úrovni má Hlavní město Praha a kraj Liberecký, na vysoké úrovni pak kraj Moravskoslezský a Ústecký.
- Největší výkyvy toku nezaměstnanosti v průběhu roku jsou v kraji Jihočeském, Olomouckém, Pardubickém a na Vysočině. V nich se sezónní vlivy projevují nejvýrazněji – zřejmě vlivem zaměstnaných v zemědělství.

Regionální trhy práce ekonomicky vyspělých států mají vysokou flexibilitu jak zaměstnavatelů, tak i u zaměstnanců. Délka zaměstnání u jednoho zaměstnavatele je kratší než bylo v našich podmínkách zvykem, existují tam různé nestandardní formy zaměstnávání pracovníků, jejichž využívání ve většině případů neklade překážky ani naše legislativa. Pohyb pracovních sil mezi stále méně stabilními pracovními místy se zvyšuje. Roste počet osob, které se alespoň krátkodobě, často i z vlastního rozhodnutí, dostanou do evidence nezaměstnaných. Pohyb nezaměstnaných vyjádřený souhrnem přítoků do evidence nezaměstnaných a odtoků z této evidence je možno chápat jako obrát nezaměstnanosti. Pokud se u odtoků uvažuje jen s jejich nejdůležitější složkou – tj. úbytkem nezaměstnanosti z titulu umístění do zaměstnání, jedná se pak o čistý obrát nezaměstnanosti. V regionech s vyšším obrátem nezaměstnanosti se tak vytváří podmínky jak pro následné snižování míry nezaměstnanosti, tak i pro lepší využití pracovních sil (využití kvalifikace, přenos zkušeností, optimalizace pracovních kolektivů, vyšší výkonnost vlivem uspokojení osobních ambicí na novém pracovním místě atp.).

Někteří zahraniční autoři využívají regionální míry přítoku a odtoku z evidence nezaměstnaných ke stanovení pravděpodobnosti, s jakou se ekonomicky aktivní obyvatelé regionu mohou stát nezaměstnanými a s jakou pravděpodobností mohou nezaměstnanými zůstat. Regionální režimy toku nezaměstnanosti je pak možné přiřadit k jednotlivým typovým skupinám podle následujícího schématu:

		Míra přítoku			
		vysoká ← průměr ČR → nízká			
Míra odtoku	vysoká ↑ průměr ČR	vysoká pravděpodobnost stát se nezaměstnaným, nízká pravděpodobnost zůstat nezaměstnaným	nízká pravděpodobnost stát se nezaměstnaným, nízká pravděpodobnost zůstat nezaměstnaným		
	nízká ↓	vysoká pravděpodobnost stát se nezaměstnaným, vysoká pravděpodobnost zůstat nezaměstnaným	nízká pravděpodobnost stát se nezaměstnaným, vysoká pravděpodobnost zůstat nezaměstnaným		

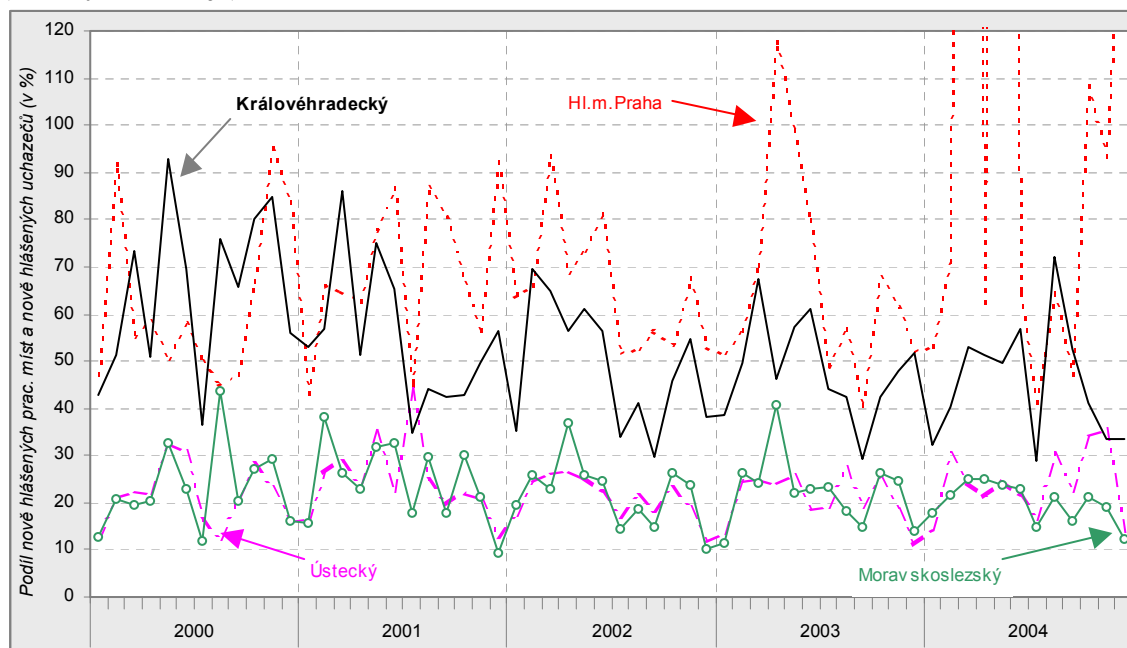
Kraje ČR je možné podle měr přítoku a odtoku z evidence nezaměstnaných zařadit následujícím způsobem:

		vysoká	Míra přítoku	nízká
Míra odtoku	vysoká	ULK, OLK, MSK, PAK, JHM, ZLK, LBK		VYS
	nízká	KVK		JHČ, HKK, PLK, STČ, PHA

Uvedené pořadí krajů v jednotlivých typových segmentech zohledňuje pořadí krajů podle měr přítoku a odtoku z evidence nezaměstnaných. Je samozřejmé, že zařazení jednotlivých regionů, zvláště těch, které v čase oscilují okolo celostátní průměrné hodnoty přítoku a odtoku z evidence, nemusí být zcela jednoznačné.

Aktuální stav trhu práce zachycuje „Podíl nově hlášených pracovních míst a nově hlášených uchazečů o zaměstnání“ v grafu č.6.

Graf č.6: Podíl nově hlášených pracovních míst a nově hlášených uchazečů o zaměstnání (v %, vybrané kraje)

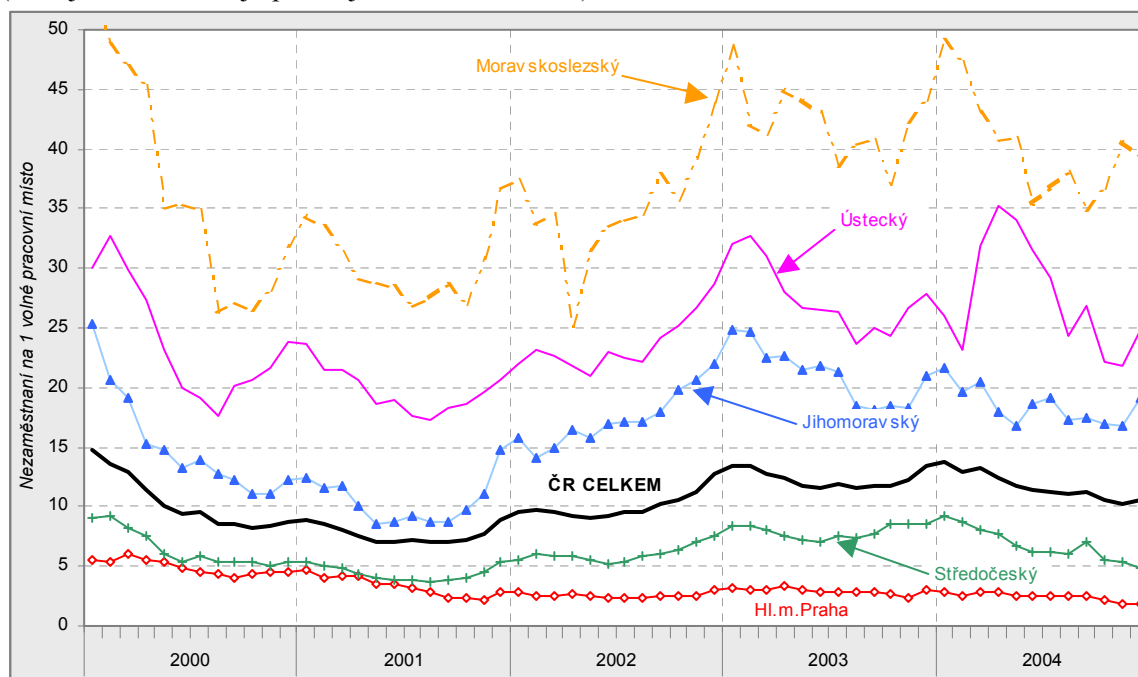
Zdroj dat: MPSV

Zde jsou zobrazeny průběhy tohoto podílu s měsíčními intervaly u vybraných krajů s extrémními hodnotami. Nejvyšší hodnoty zobrazeného podílu podle průměrných hodnot za posledních pět let dosahují v Hlavním městě Praze, kde na 10 nově evidovaných nezaměstnaných se nabízí více než 8 nových pracovních míst, na dalších místech jsou kraje Královéhradecký, Liberecký, Středočeský a Plzeňský. Nejnižší podíly jsou v kraji Moravskoslezském, následovaném kraji Jihomoravským, Vysočinou, Ústeckým a Zlínským. U prvních dvou jmenovaných se na 10 nových nezaměstnaných nabízí jen málo přes 2 nová volná pracovní místa. I v tomto případě by bylo možné nalézt v časovém průběhu cyklicky se opakující sezónní výchyly, dlouhodobé trendy však nejsou u žádného z krajů jednoznačně patrné.

Za ideální cíl trhu práce je možné pokládat to, aby ke každému nově nezaměstnanému se ihned objevilo vhodné nové pracovní místo, na které vzápětí tento nezaměstnaný nastoupí. Počet

uchazečů o zaměstnání připadající na jedno volné pracovní místo charakterizuje tak výstižně efektivitu trhu práce. Vývoj tohoto ukazatele ve sledovaném časovém úseku dává výstižnou informaci o časových změnách trhu práce ve sledovaném regionu. Následující **graf č.7** „Časoprostorové disproporce trhu práce 2000 – 2004“ představuje průběh disproporcí ČR a nejhorších a nejlepších krajů. Ostatních devět krajů má disproporce v pásmu mezi Plzeňským a Jihomoravským krajem. Ukazují se zde značné odlišnosti regionů (variační rozsah od 2 do 50).

Graf č.7: Počet nezaměstnaných na 1 volné pracovní místo 2000-2004
(tři nejhorší a dva nejlepší kraje ve srovnání s ČR)

Zdroj dat: MPSV

Komentář ke grafu č.7:

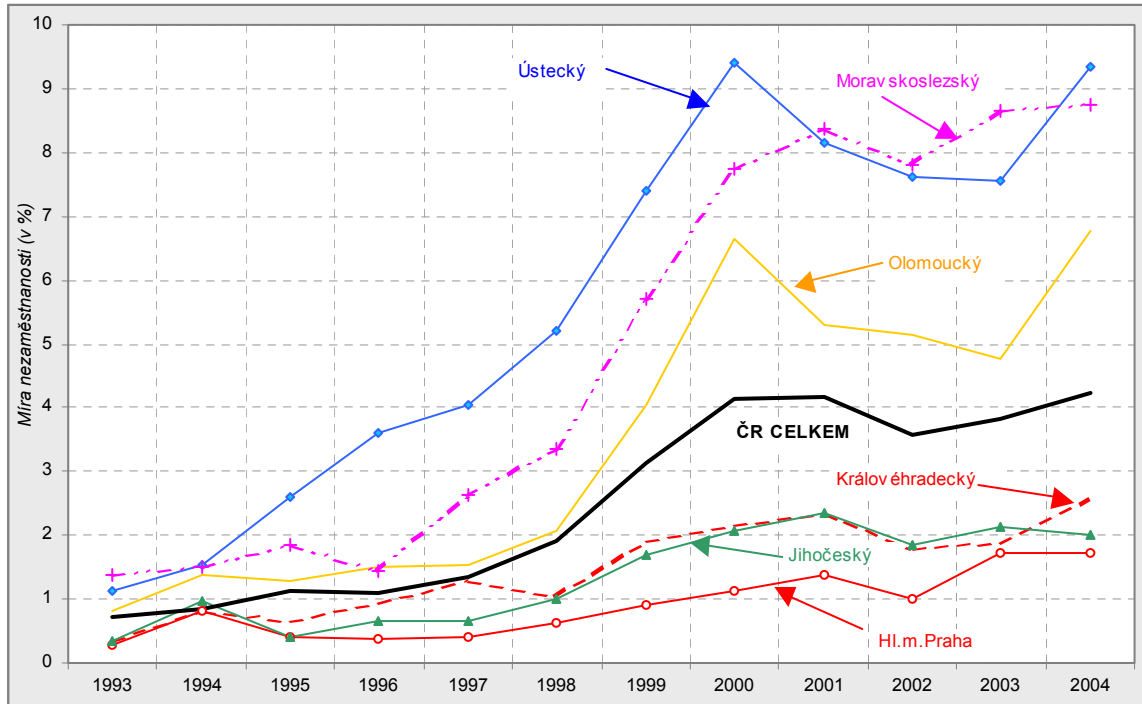
- U všech krajů se nachází maximální disproporce, kromě počátku sledování, v roce 2000, v období okolo 1. kvartálu 2003, u krajů s největšími disproporcemi existuje ještě sekundární maximum v první polovině roku 2004.
- U všech krajů se ukazuje pokles na konci roku 2004. Nikde však nedosáhl tak příznivých hodnot jako v roce 2001.
- U Hl. města Prahy jsou disproporce velmi nízké (průměrná disproporce ve srovnání s Moravskoslezským krajem je desetinová) a rovněž krátkodobé odchylky jsou ve srovnání s ostatními kraji zanedbatelné.

Základní tvarové charaktery grafů časového vývoje u jednotlivých regionů jsou si vzájemně až na výjimku podobné – tou výjimkou je Hlavní město Praha s pozvolným rovnoměrným poklesem do konce roku 2001 následovaným stagnující úrovní až do roku 2004 s minimálními sezónními odchylkami a ve srovnání s ostatními kraji na zcela nejnižší úrovni. Naproti tomu nejvyšší hodnoty jsou trvale u kraje Moravskoslezského, který má výrazný odstup od kraje Ústeckého.

Mezikrajové disproporce v nezaměstnanosti v posledních 10 letech velmi názorně popisují **graf č.8** a **graf č.9**.

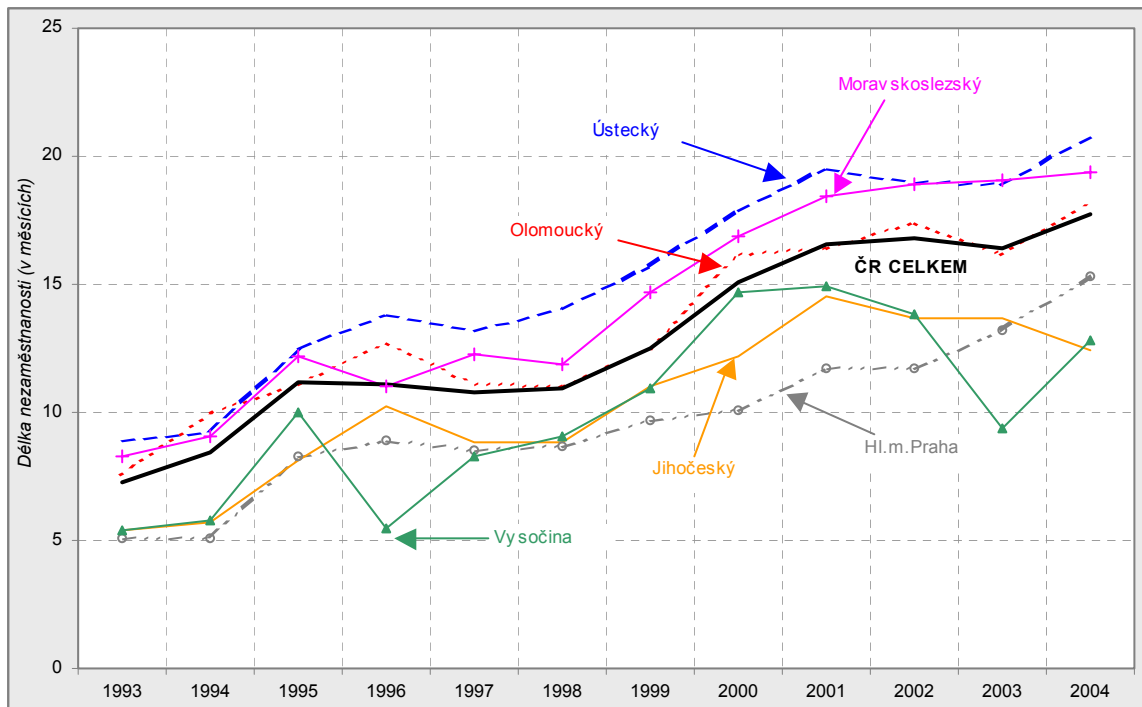

Graf č.8: Míra nezaměstnanosti trvající déle než 1 rok – vývoj v letech 1993-2004, vybrané kraje

Zdroj dat: VŠPS

Graf č.9: Délka nezaměstnanosti v měsících – vývoj v letech 1993-2004, vybrané kraje

Zdroj dat: VŠPS

Ve srovnání s jinými evropskými zeměmi se může prostorová diferenciací nezaměstnanosti našich krajů pokládat za průměrnou, nižší než v Itálii či Německu, ale značně vyšší než třeba v Rakousku. Na tyto rozdíly má vliv mnoho faktorů – např. ekonomická úroveň a strukturu regionu, podnikavost, urbanizace, věková a kvalifikační struktura obyvatelstva, dopravní spojení a sítě, počet a kvalita rozvojových center atp. V našich podmínkách k tomu přistupují některá specifika, jako dřívější dosídlování některých pohraničních oblastí a 40 let koncentrovaného úsilí a investic na vybudování „monokulturních“ oblastí s úzce specializovaným zaměřením na těžký průmysl, chemii či těžbu apod. To vše je možné pokládat za dědičné zatížení ve svých důsledcích negativně ovlivňující nejen

ekonomii a ekologii, ale i život celé společnosti a tedy i vývoj nezaměstnanosti. Pokračující náprava následků dřívějšího vývoje a komplexní strukturálně ekonomické i sociální změny mohou vést ke vzájemnému vyrovnávání úrovně většiny regionů. Pro rychlejší a účinnější postup při snižování regionální nezaměstnanosti bude potřebné studovat komplexně dále faktory a podmínky působící na nezaměstnanost a její vývoj.

LITERATURA

Ježdík V.: Vývoj regionálních rozdílů v ČR v letech 1994 – 1999, ČSÚ Praha 2000

Bc. Kamenický J.: Nezaměstnanost

in: Porovnání krajů – Vybrané ukazatele 1995 – 2000, ČSÚ Praha 2001

Bc. Kamenický J.: Nezaměstnanost

in: Analýza regionálních rozdílů v ČR v letech 1996 – 2001, ČSÚ Praha 2003

Székely V.: Časoprostorová diferenciacie nezaměstnanosti 1997 – 2003

in: Geografický časopis 2/53 str. 147 – 169, Bratislava 2001

Trh práce v ČR 1993 – 2002, 3103 – 03. ČSÚ, Praha 2003

Internet: MPSV – Služby zaměstnanosti – Nezaměstnanost - Informace o počtu nezaměstnaných v ČR, 1995 – 2005